

UDK: 323.12 (497.5 Zagreb =411.16 "1941/1941" (040.3)
 341.485 (497.5 Zagreb =411.16 "1941/1941" (040.3)
 Stručni članak
 Primljeno: 5. 2. 2002.

Još jedanput o knjizi Holokaust u Zagrebu

JURE KRIŠTO,

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Pred kraj 2001. godine u Zagrebu se pojavila knjiga neočekivanoga naslova *Holokaust u Zagrebu* s neobičnom naznakom autora (Goldstein, bez vlastita imena) u nakladi Novoga Libera, vlasništvo obitelji Goldstein, te Židovske općine Zagreb. Naslovnica u knjizi naznačuje da je autor Ivo Goldstein, a suautor Slavko Goldstein, dakle, sin i otac. Na IV. str. nalazimo napomenu "autora i suautora" što je tko napravio, iz čega ipak nije jasno komu treba što pripisati. Pred dvojbom kome pripisati autorstvo, ne preostaje drugo nego o knjizi govortiti kao o knjizi Goldsteinovih.

Knjiga, razdijeljena u 43 poglavlja, ima 726 stranica s mnogo faksimila dokumenata i slika. Popraćena je popisom slikovnih priloga, kraticama, popisom korištenih arhiva, izvora i literature te kazalima osobnih imena i zemljopisnih pojmova i imena. Na kraju se nalazi popis ulica u Zagrebu 1942. godine i bilješka o autorima.

Autorima se ne može zanijekati veliki trud u pripremanju knjige. No nejasnoća oko autorstva vjerojatno je razlog brojnih kontradikcija i nedosljednosti u knjizi na koje će biti upozoreno u ovom osvrtu i na koje su autori već upozoreni. Tako je u zagrebačkome *Jutarnjem listu* čitatelj dr. Danijel Đurek upozorio da je čovjek koji je u knjizi proglašen žrtvom "ustaškoga terora" umro prirodnom smrću u Zagrebu 1975. godine.¹ Čitatelj je zahtijevao da Goldsteini tiskaju listić ispravka i uvrste ga u svaki primjerak knjige.

Na pisanje Ive i Slavka Goldsteina o nadbiskupu zagrebačkome Alojziju Stepincu u vrijeme Drugoga svjetskog rata osvrnuo sam se u *Glasu koncila* (GK).² Na taj su osvrt reagirali neki novinari nazivajući ga "skan-

¹ *Jutarnji list* (Zagreb), 26. XI. 2001.

² Jure KRIŠTO, "Goldsteini ponovno osuđuju Stepinca", *Glas koncila* (Zagreb), 6. I. 2002., 5.; vidi također: *Isto*, 3. II. 2002., 30.-31.

³ *Novi list* (Rijeka), 6. I. 2002., 5.

⁴ *Isto*, 6.

daložnim"³, "nečuvenim", čak "antisemitskog duha".⁴ Čak se i S. Goldstein poslužio takvim niskim udarcima. No Goldsteini mi najviše prigovaraju da sam u svojoj reakciji u GK izdvojio samo jedno poglavlje iz njihove debele knjige te im dugujem opširniji osvrt.⁵ Takav sam osvrt napisao prije objavljivanja dijela koji se odnosi na Stepinca te ga sada nudim javnosti.

Budući da u knjizi Goldsteini na nekoliko mjesta prozivaju i mene kao "revizionista", ovime odgovaram na neke od njihovih prigovora.

Knjiga i njezino okruženje

Knjigu I. i S. Goldsteina treba promatrati u kontekstu suvremenih protukatoličkih (i protuhrvatskih) optužaba da Katolička crkva općenito nije učinila mišta u sprječavanju uništenja europskoga židovstva, a u Hrvatskoj je surađivala s vlasti koja ih je progonila. Možda je u tom smislu najilustrativnija nedavno objavljena knjiga Susane Zuccotti.⁶ Riječ je o knjizi punoj prigovora papi Piju XII. da je "pod svojim vlastitim prozorima" mogao vidjeti progon rimskih Židova. Zuccotti, poput Goldsteinovih, ne niječe da se Crkva, uključujući i papu, zauzela za progonjene Židove, ali smatra da je Crkva mogla učiniti više. Štoviše, uvažena povjesničarka holokausta, za razliku od Goldsteinovih, u zaključnom poglavlju donosi zahvale velikoga broja Židova crkvenim ljudima i institucijama za sve što su učinili u spašavanju Židova. Unatoč svemu zaključuje da "njezina knjiga pokazuje da je ta zahvalnost upućena na krivu adresu" (301.).

Slično postupa i kontroverzni američki sociolog s Harvarda Daniel Jonah Goldhagen. U knjizi koju je objavio prije nekoliko godina tvrdio je da je cjelokupan njemački narod kriv za židovsko stradanje, jer su svi bili Hitlerovi "voljni krvnici".⁷ Nedavno je, pak, u članku u *The New Republic* ubrojio u takve "krvnike" ne samo papu Pija XII., nego Katoličku crkvu u cjelini.⁸

No kad se pomnije prouče argumenti Zuccottijeve i Goldhagena, kao i Goldsteinovih, začuđuje količina predrasuda i motivacija koje se obično ne dovode u vezu s proučavanjem prošlosti. Jedan je kritičar u *New York Times Book Review* izvrsno sažeo temeljni problem takvih historiografskih postupaka kad je napisao da je knjiga S. Zuccotti "litanija izriča-

³ *Glas koncila* (Zagreb), 13. I. 2002., 31.

⁶ Susan ZUCCOTTI, *Under His Very Windows. The Vatican and the Holocaust in Italy*, New Haven & London 2000.

⁷ Daniel Jonah GOLDHAGEN, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York 1996.

⁸ Vidi: Inoslav BEŠKER, "Holokaust, grijeh Vatikana", *Jutarnji list* (Zagreb), 26. I. 2002., 35. i 37.

³ *New York Times Book Review*, 4. II. 2001.

ja poput 'to nije bilo dosta', 'bilo je to vrlo malo', 'nažalost', 'imao je krivo', 'trebao je'.⁹ Ne treba se onda čuditi da autorica završava knjigu uvjeravanjem, štoviše, grđenjem onih koji su smatrali dužnošću zahvaliti se dobročiniteljima da se zapravo nemaju zbog čega zahvaljivati.

Goldhagenova je knjiga dizana do uzor-modela novih istraživanja o holokaustu, ali i kritizirana do tvrdnje da je sa stajališta struke "bezvrijedna". Takvu su kritiku uputili Norman G. Finkelstein, autor na kojega će se još osvrnuti, i Ruth Bettina Birn.¹⁰ Finkelstein prigovara Goldhagenu da svaku manifestaciju antisemitizma u predratnoj Njemačkoj diže na razinu namjeravanog ubojstva. Birn, pak, proziva Goldhagena zbog podlijevanja "pornografiji nasilja".

Finkelstein svrstava Goldhagenovu knjigu u "holokaust literaturu" ili, kako bih ja to nazvao, holokaustologiju, tj. u cionističku produkciju koja polazi od uvjerenja da samo židovsko stradanje od ruke nacista zavrijeđuje pozornost.

Za razliku od pape i Katoličke crkve u drugim narodima, Crkva u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini suočena je s dodatnim problemom naslijeđa protukatoličke historiografije, publicistike i propagande. Razorne posljedice te propagande koja se nudila i kao historiografija ogledaju se u činjenici da se i danas pišu knjige o Hrvatskoj u vrijeme Drugoga svjetskog rata pod njezinim utjecajem. Navest ću samo nekoliko primjera. Michael Phayer je objavio knjigu s posebno naslovljenim poglavljem o Hrvatskoj.¹¹ Na tih devet stranica sadržane su sve poluinformacije, protuhrvatska propaganda i falsifikati koji su proizvedeni u bivšoj Jugoslaviji, a koji se nude kao znanstveno utemeljeno štivo.

Još je drastičniji primjer Johna Cornwella.¹² Njegovo je pisanje vrlo uspješno kritizirao Ronald J. Rychlak istaknuvši da Cornwell piše nekritički, da pristupa povijesti neprofesionalno i s predrasudama te da se služi falsifikatima.¹³ No ni Rychlak nije znao da je temelj Cornwellove kritike pape Pija XII. dokumentacija i *interpretacija* koju je jugoslavenska tajna policija podmetnula kao propagandno sredstvo davne 1952. godine Carlu Falconiju, a koja je u Hrvatskoj bila objavljena pod naslovom *Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške "NDH"*.¹⁴ Falconi je na

¹⁰ Norman G. FINKELSTEIN - Ruth Bettina BIRN, *A Nation on Trial: The Goldhagen Thesis and Historical Truth*, New York 1999.

¹¹ Michael PHAYER, *The Catholic Church and the Holocaust, 1930-1965*, Bloomington and Indianapolis 2000.

¹² John CORNWELL, *Hitler's Pope: The Secret History of Pius XII*, New York 1999. Usp. Jure KRIŠTO, "Potenciranje poznatoga i ponavljanje neistine: U povodu knjige John CORNWELL, *Hitler's Pope. The Secret History of Pius XII*", *Časopis za suvremenu povijest*, 32/2000, br. 1, 183.-190.

¹³ Ronald J. RYCHLAK, *Hitler, the War, and the Pope*, Columbus, MS 2000.

¹⁴ *Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške "NDH"*, Zagreb 1952.

temelju te tobože tajne dokumentacije napisao knjigu *Šutnja Pija XII.*, koja je objavljena na talijanskom prije 35 godina (1965.), a na engleskom prije 30 (1970.). Cornwell je, očito, bio toliko impresioniran gradivom koje mu je ponovno netko ponudio da je i naslov toga uratka jugoslavenske tajne policije preuzeo za podnaslov svoje knjige.

Najdrastičniji je primjer Menachema Shelaha, zagrebačkoga Židova Raula Špicera, koji je tako pohebrejio ime te koji je u ulozi profesora na Haifa sveučilištu krivotvorio sve do čega je dolazio, a ticalo se NDH, Katoličke crkve i Hrvata općenito.¹⁵ Bio je najrevniji pronositelj srpske protuhrvatske i protukatoličke propagande u tolikoj mjeri da je njegovo vlastito sveučilište moralo izdati uvjerenje da se u pisanju ne služi časnom i prihvatljivom metodologijom.¹⁶

Ivo i Slavko Goldstein slijede, čini se, autore koji se užasavaju nad tim da Crkva nije spasila Židove od holokausta te papu Pija XII. promatraju kroz prizmu "naklonjenosti Njemačkoj". Čak se i protužidovski istupi katoličkoga tiska u Hrvatskoj prije početka rata objašnjavaju silaskom sa scene pape Pija XI. koji je osudio nacizam te dolaskom Pija XII. (ožujak 1939) koji je bio "vrlo naklonjen Njemačkoj" (50.).

Problematična metodologija

Ako se knjiga Goldsteinovih ne može odvojiti od konteksta međunarodnih događaja, s bivšom jugoslavenskom historiografijom bitno je povezana. Ta je knjiga baštinik historiografije u kojoj politička motivacija i poruka dominiraju. Autorima NDH nije stvarnost, objekt iz prošlosti čija se mnogovrsna pojavnost ispituje različitim analitičkim sredstvima i s mnogovrsnih stajališta. Naprotiv, sadašnji sud o NDH i o svim pojavnostima u njemu temelji se na pred-sudu, koji je ujedno i osuda. Taj, pak, sud je oblikovan na ideologijskim i političkim procjenama političkoga sustava koji je dirigirao historijskim znanjem tijekom pola stoljeća.¹⁷

¹⁵ Vidi, primjerice Menachem SHELAH, "The Catholic Church in Croatia, the Vatican and the Murder of the Croatian Jews" *Holocaust and Genocide Studies*, 4/1989., br. 3., 323-339. O njemu vidi razgovor s Franom Glavinom: Branko MADUNIĆ, "Kako su konstruirane neistine o Stepincu", *Vjesnik* (Zagreb), 12. X. 1996., 3.

¹⁶ Vidi: Frano GLAVINA, "Čovjek koji je krivotvorio povijest i prezirao domovinu", *Nedjeljna Dalmacija* (Split), 1. IX. 1995., 36.

¹⁷ Vidi Ivo BANAC, *The Dissolution of Yugoslav Historiography, The American Historical Review* 97/1992, br. 4; hrvatski prijevod: Rat prije rata: Raspad jugoslavenske historiografije, *Cijena Bosne*, Zagreb, 1994, 14-33; J. KRIŠTO, Hrvatska historiografija kroz trideset godišta *Časopisa za suvremenu povijest* (1969-1999), *Društvena istraživanja* 11/2002, br. 1, 171-188; ISTI, Stare i nove paradigme hrvatske historiografije, *Društvena istraživanja*, 10/2001, br. 1-2(51-52), 165-189.

¹⁸ Falk PINGEL, *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*, Hannover 1999.; *New Approaches to History Teaching in Upper Secondary Education*, Report on the 54th European Teacher's Seminar, Donaueschingen, Germany, 4-9 November 1991, Report, Strasbourg: Council for Cultural Co-operation, 1992.

Nije samo time knjiga Goldsteinovih u suprotnosti s načelima i preporukama Vijeća Europe i UNESCO-a za pisanje povijesti.¹⁸ Pisanje povijesti, kao i njezino poučavanje, trebalo bi služiti promicanju demokracije i tolerancije drukčijih uvjerenja i pogleda. To, dakako, traži usvajanje nekih metodoloških načela, a najvažnije među njima zasigurno je da nema univerzalnoga pogleda na povijest ni apsolutnih autoriteta u interpretaciji prošlosti. Umjesto apsolutizacije povijesti nužno je usvojiti kriterij gledanja na prošlost, svoju vlastitu i svoga naroda, iz različitih perspektiva (*multiperspectivity*). To također znači da bi povjesničar trebao napose imati razvijen osjećaj poštovanja prema drugome te njegovoj povijesti pristupati s empatijom, tj. gledati tu povijest iz njegove točke gledišta. A kad se gleda povijest iz perspektive drugoga (drukčije viđenje povijesti, druga nacionalna skupina i drukčije religijsko i/ili ideološko uvjerenje) poštuje se viđenje svoje vlastite prošlosti iz perspektive drugoga te se ujedno izbjegava njegovo stereotipiziranje.

Čini mi se da knjiga Goldsteinovih mnogostruko krši navedena visoka pravila povjesničarskog ponašanja.

Iako autori relativno često tvrde da u Hrvatskoj prije Drugoga svjetskog rata nije bilo antisemitizma, bilo je, zapravo, mnogo protužidovskih članaka u hrvatskome tisku kasnih 30-ih, na što i autori upućuju (31.-65.). Ipak se u autora javlja uznemirujuća tendencija generalizacije na temelju minornih ili potpuno obskurnih publikacija, koje jedva da su imale bilo kakva čitateljstva te za koje i sami autori kažu da su teško dolazile do možebitnih čitatelja (55.). Svojevrsni vrhunac je kad se antisemitizmom proglašava tvrdnja katoličkoga svećenika Milana Beluhana da je najljepši životni trenutak židovskog obraćenika na katolicizam Hinka Hinkovića upravo njegovo obraćenje (44.). Od katoličkoga svećenika koji piše o obraćenju na katolicizam bivšega prononsiranoga i žestokoga antikatolika - najmanje je važno da je obraćenik bio Židov - uistinu je teško očekivati drukčiji zaključak.

Takve su generalizacije to poraznije što autori na više mjesta opravdano prozivaju one koji su ili bi pokušali generalizirati o Židovima na temelju postupaka pojedinih Židova od ustaškog suparništva do jasenovačkog teroriziranja vlastitih suvjernika (sunarodnjaka) i drugih nevjernika. To je ilustrativan kontrast onome što meni podmeću da "na temelju jednog vrlo dvojbenaog podatka ... stvara[m] dalekosežne posljedice" (80., bilj. 324). Ne znam što je dvojbena o originalu predstavlja (vidi Faksimil 1 u prilogu) zagrebačkoga Židova Lavoslava Ebenspangera bansknoj vlasti u kojem upozorava na protuhrvatsko raspoloženje vodstva Židovske zajednice u Zagrebu. No Goldsteini meni jednostavno podmeću da sam na temelju toga pisma ja donio zaključak o "židovskoj oporbi hrvatskim težnjama za suverenosti", pri čemu me još i netočno citiraju. Jednostavno nigdje nisam donio takav zaključak, nego sam rekao da se kod *suвременika* stvarao dojam židovske "neintegriranosti u hrvatsko društvo, štovie

njihovu oporbu ...". Da je, pak, to točno potvrđuju i Goldsteini. Je li to karakteristika i ilustracija "historiografske metode" Goldsteinovih?! Oni, štoviše, Ebenspangerovo pismo tumače kao "denuncijaciju" i kao ilustraciju "huškačke protužidovske atmosfere" u Hrvatskoj početkom 40-ih godina XX. st., a njega diskvalificiraju time što je "njegova imovina bila skromna, može se reći da je zapravo bio siromašan" (79.).

Još jedan primjer generalizacije i svojstvene historiografske metodologije. Janka Šimraka, grkokatoličkoga svećenika i urednika *Hrvatske stráže* autori optužuju zbog 'mržnje' prema Židovima (49.) (Goldsteini i inače često upotrebljavaju riječ "mržnja"). Nedvojbeno je da je Šimrak pisao i protužidovske članke, premda ninogo češće protumasonske (a masonstvo je često, kao i njegovi suvremenici, identificirao sa židovstvom), ali bi bilo fer prema Šimraku spomenuti i to da je tijekom rata po cijenu života krio u svom stanu dvoje židovske djece te da je jedno od njih prevezio u automobilu nadbiskupa Stepinca, čime je dodatno izlagao životnoj opasnosti sebe i zagrebačkoga nadbiskupa.¹⁹ Po tome bi zaslužio "medalju pravедnika", a ne osudu. U svakom slučaju, takvi postupci najbolji su znak da Šimrak nije 'mrzio' Židove.

U tom kontekstu groteskno zvuči isticanje Šimraku u prilog da je 1944. "antifašističkom pokretu" (tj. partizanima) darovao milijun kuna (50.). No ta grotesknost zapravo otkriva matricu historiografskoga pristupa Goldsteinovih: sve što je bilo vezano za "antifašistički pokret" bilo je pozitivno i sve što je bilo vezano za suprotna opredjeljenja bilo je negativno. Stoga je nemoguće očekivati da se u knjizi takvoga ideološkog i političkog opredjeljenja nađe podatak da je isti Šimrak izvijestio kako su mu "antifašistički" partizani "nakon groznog mučenja" ubili svećenika Aleksandra Vlasova, 'poklali njegovu vlastitu kuću' (tj. Šimrakovu), jednoga njegova vjernika živa zakopali, a drugoga krampom ubili, samostane i sela zapalili i sl., kao što su mu i ustaše prgonili i ubijali njegove vjernike.²⁰

Upravo je kompleksni primjer Janka Šimraka, među inima, najbolji pokazatelj da se protužidovsko pisanje nekih listova u predratnoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, uključujući i katoličke, mora pokušati objasniti s nekih drugih polazišta, a ne pribjeći objašnjenju koje i samo može poticati na mržnju. Tako se, primjerice, ističe svjedočenje dr. Teodora Grünera koji prenosi riječi svoga oca da su ustaše izjavljivale kako Židove ubijaju u božićnoj noći 1941. "u čast Krista" (316.). Ne vidim u čemu je relevantnost takve informacije za stjecanje pravilne slike o prošlosti, a nije teško vidjeti kako može poticati protukršćansko i protukatoličko raspoloženje. Nisam, pak, primijetio da autori donose podatak da je

¹⁹ Vidi: Tomislav VUKOVIĆ, "Križevački biskup Janko Šimrak i 'prekštavanja' u NDH", *Glas koncila* (Zagreb), 19. I. 1992., 13.

²⁰ Vidi: J. KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska, II, Dokumenti*, Zagreb 1998., 216.-219.

²¹ Ljubica ŠTEFAN, "Umrijeti za istinu", *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 6. II. 1998., 7.

nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac tražio od vlasti NDH da puste na slobodu upravo Grünerove roditelje.²¹

Goldsteini jednako lako rješavaju problem židovske "samomržnje" kao i katoličke "mržnje". Naime, sve što imaju reći na pisanje kroatiziranoga Židova Ernesta Bauera u prilog Njemačke tridesetih godina XX. stoljeća i u potporu rasne teorije jest da je to "tipičan primjer židovske 'samomržnje'" (52.). Istina, Goldsteini imaju posebno poglavlje (u Epilogu) o Židovima u ustaškom pokretu i državnom aparatu (619.-628.), gdje se ponovno spominje i E. Bauer. Ali ni u Bauerovu slučaju ni u slučaju židovskih istaknutih osoba u državnim tijelima NDH nema ozbiljnijeg objašnjenja njihovih postupaka, nego samo iznošenje njihovih biografija, izračunavanje postotaka njihova pripadništva židovstvu ("četvrt-židovstvo Dide Kvaternika", 621.) te isticanje da im njihovo židovstvo nije pomoglo u spašavanju vlastitih života, ako su nastradali.

Veliki je to propust knjige koja želi predstaviti sve dimenzije "holokausta u Zagrebu", jer je Hrvatska vjerojatno rijedak slučaj u području dominacije nacističke Njemačke gdje Židovi sudjeluju u tolikom broju u političkom aparatu, čak i kao čelni ljudi, državnih tijela njima nesklonih režima, uključujući i ona koja progone Židove (i druge "neprijatelje"). Historiju, očito, "pišu" živi ljudi, a kad se o njima piše povijest onda treba pokušati objasniti svu kompleksnost ljudskih sudbina, predilekcija, izbora i djelovanja u danim političkim prilikama. Povremena napomena da ni pojedinci iz tih redova nisu preživjeli ili da su ih sami ustaše eliminirali u najmanju ruku nije korektno prema tim pojedincima niti zadovoljavajuće objašnjenje njihovih idejnih stajališta i njihovih postupaka. Još manje je korisno minuciozno izračunavanje s koliko se postotaka oni mogu smatrati Židovima.

Goldsteini će vjerojatno nastaviti optuživati sve one koji upozoravaju na taj fenomen da pokušavaju umanjiti odgovornosti vlasti NDH za počinjene zločine nad Židovima.²² Nije, međutim, riječ o nikakvu umanjivanju odgovornosti, nego o potrebi objašnjenja historijskih pojava, koje možda mogu biti relevantne za stjecanje znanja o širem kontekstu. Neki Židovi, poput Hannah Arendt, suočili su se s tim "najmračnijim poglavljem" židovske nesretne sudbine (239.). Svjedoci smo da je nedavno u Sjedinjenim Američkim Državama ekranizirana priča o Židovu koji odabire svoje sunarodnjake i suvjernike za uništenje. To su za mnoge, očito, dramske ljudske sudbine vrijedne da se na njihovu primjeru premisle neke dimenzije ljudskoga djelovanja u ekstremnim situacijama.

Fenomen židovskoga sudjelovanja u ustaškom pokretu koliko znam do danas nije ni bio objašnjavan, a kamoli objašnjen. Realno je bilo očekivati da će barem pokušaj njegova objašnjenja doći iz židovskih krugova. Zagrebački Goldsteini to rješavaju prizivom na nekakvu tipičnost "židovske samomržnje", što god to značilo.

²² Vidi: Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *NDH i Italija*, Zagreb 2001., 62. bilj. 183.

Takvo ozbiljno promišljanje o sudjelovanju Židova u ustaškom pokretu i u državnom aparatu zahtijeva interna logika teksta Goldsteinovih. Oni, naime, odsutnost antisemitizma u ustaškim *Načelima*, čak i u listu *Ustaša* "koji izlazi u emigraciji 1932-1934." (94.), pripisuju onim Hrvatima koji su "po rasnoj teoriji i po nacističkim zakonima bili Židovi" (94.). Ako je to tako, potrebno je objasniti i ulogu Židova, u nekim slučajevima tih istih ljudi, nakon emigracije. Drugim riječima, ako se smatra potrebnim istaknuti pozitivne učinke njihove prisutnosti i aktivnosti u jednom okruženju, potrebno je učiniti isto i u drugom okruženju.

Stereotipiziranje i netolerancija

Umjesto objašnjenja Goldsteini se prečesto pokazuju netolerantnima, a njihovo pisanje prenapučeno je stereotipima. Autori se ne koncentriraju na povijesnu ulogu pojedinca, nego vole osuđivati skupine. Napose je to slučaj s "ustašama". Time ostaju nedovoljno objašnjeni neki fenomeni te se općenito prošlost objašnjava nepovijesno. Primjerice, dok s pravom Goldsteini posvećuju mnogo prostora logorima u NDH, upravo je tu prepoznatljiva njihova ahistoričnost. Logor u Kerestincu svrstavaju u koncentracijske vjerojatno zbog toga što je iz njega izdvojeno 10 komunista (iz "komunističkog odjela"), među kojima je bilo i 6 Židova te je nad njima 9. srpnja 1941. izvršena smrtna kazna. Goldsteini zaključuju da je "vjerski (odnosno nacionalni) sastav" te skupine dokaz za "genocidnu usmjerenost" (271.) vlasti prema Židovima. Istina, kažu da se iz toga samo daje "naslutiti" ta genocidna namjera vlasti, ali nije jasno zašto na tako slabim temeljima donose tako krupne zaključke.

Kako je poznato, osuda desetorice komunista bila je osveta za ubojstvo redarstvenoga činovnika Ljudevita Tiljka. Premda je takva kazna krajnje nepravedna te protivna konvencijama o vođenju rata, mnoge su vojske i vojne formacije u svim ratovima, pa i ona u kojoj je Slavko Goldstein sudjelovao, na žalost primjenjivale načelo osvete te bi bilo pretjerano tvrditi da su takve represalije plod genocidne namjere prema jednoj vjerskoj ili nacionalnoj skupini. Jesu li postupci Talijana prema Hrvatima u NDH i prije dokaz njihove "genocidne usmjerenosti" i genocidnih namjera? Jesu li Bleiburg i stratišta diljem Slovenije i Hrvatske dokazi genocidne usmjerenosti komunista prema Hrvatima? Kako S. Goldstein kvalificira osudu partizanskoga komandira Vasilja Gaćeše 'prvih zarobljenih neprijatelja' 'trojice ustaša, općinskog bilježnika i kompromitiranog vlasnika ciglane' "na strijeljanje"?²³

Više je nego problematično što Goldsteini posežu za govorom mržnje i gotovo rasističkim stereotipima u svom pisanju, što ih svrstava ne samo u antieuropske nego i u anticivilizacijske trendove. Za ustaše se kaže da su potjecali "u velikoj većini ... iz siromašnih seoskih sredina, često iz za-

²³ Milan BEKIĆ, Ivo BUTKOVIĆ, Slavko GOLDSTEIN, *Okrug Karlovac 1941*, Zagreb 1965., 80.

bitih krajeva” te je njihovo ponašanje moralo nužno biti “u dubokoj opreci s nazorima građanske kulture” (593.). Nešto slično je i Julije Makanac u svom poznatom rasistički usmjerenom napisu protiv Stepinca pisao o afričkim primitivcima koje je kontrastirao uljuđenim Europljanima. Ta je vrsta stereotipiziranja u slučaju ustaša i netočna, kao što je uostalom svako stereotipiziranje netočno i opasno. Naime, i po sudu Goldsteinovih jedan od najodgovornijih ljudi za progone Židova i drugih u NDH Eugen Dido Kvaternik, uz to što je bio “četvrtžidov”, bio je rođeni Zagrepčanin i obrazovan čovjek.

Uz stereotipe u knjizi Ive i Slavka Goldsteina ima puno pretpostavka. Pretpostavljaju da se Milan Šufflay ne bi složio s ‘hitlerizmom i ustaštvom’ da ih je doživio, jer je bio ‘lucidna, obrazovana’ ličnost i ‘humanist’, ali mu u isto vrijeme zamjeraju što su ustaše “rado citirali” neke njegove teorije i ‘mitologeme’ te ga smatraju karikom koja povezuje Starčevićev nauk i ustaštvo (90.-91.).

Goldsteini također pretpostavljaju da ne bi bilo progona Židova da je na vlast u NDH došao Vladko Maček umjesto ustaša (627.). Pretpostavka je posljedica neinformiranosti. Autori kažu da su nacisti doveli na vlast ustaše, jer su navodno ‘znali da će im po ideologiji i praksi biti vrlo slični’ (627.). Drugdje, vidjeli smo, pišu da ustaška načela nisu bila slična nacističkima, a nacisti nisu mogli znati kakva će biti ustaška praksa, jer u ustaškim načelima nije bilo protužidovstva. Iznad svega, poznato je da su nacistima ustaše bili tek drugi izbor, kad Maček nije htio prihvatiti vlast u NDH.²⁴

Ima i drugih takvih pretpostavka, ali je najzanimljivija ona kad autori objašnjavaju razliku u broju zatočenika u Jasenovcu u vrijeme posjeta međunarodne komisije logoru 6. veljače 1942. koji su spominjali njemački izaslanik u Zagrebu Siegfried Kasche (1000.) i Ljubo Miloš na sudjenju (3000.-5000.). Goldsteini to objašnjavaju ovako: “Moguće je ... da je logorska vlast pobila čak do dvije trećine zatočenika koji su ‘lošije’ izgledali i koje posjetioci nisu smjeli vidjeti” (318.). Čudno je da se autori barem nisu zapitali kako je “moguće” da za to ne postoje čak ni svjedočenja preživjelih zatočenika, koja su im najčešći dokazi o stanju u logoru.

Takvo stereotipiziranje i takve paušalne ocjene ostavljaju također neobjašnjenu pojavnost da razne “ustaše”, čak i oni na visokim i najvišim državnim položajima, pokušavaju intervenirati i spašavati Židove - jedan takav je upozorio upravo S. Goldsteina da mu prijete opasnost (120; 121; 123; 133; 134; 135; 136-137; 138; 140; 142; 146-147; 147-148; 149; 150; 151; 157; 157-158; 159; 170; 171; 215-222; 228-229; 234; 240; 251; 253; 262 itd., itd.). Ta pojava zahtijeva dublje i svestranije objašnjenje od onoga da je “NDH bila klijentistička država kojoj su

²⁴ Vidi: J. KRIŠTO, *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb 2002., 20.-22.; N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, n. dj., 44.-45.

osobne veze i novac i kod visokih dužnosnika i kod samoga poglavnika često bili presudni” (136.). Nema sumnje da se neki ljudi prodaju za novac i da se ponekad za malu cijenu mogu kupiti, ali među onima iz ustaških redova koji su spašavali Židove bilo je i onih koji to nisu radili za cijenu. Uostalom, gdje su dokazi ili barem pokazatelji da im je bilo stalo samo do novca? Je li S. Goldstein morao platiti Ivanu Rukavini što ga je obavijestio o opasnosti? Zacijelo ga je obavijestio bez uvjeta i očekivanja nagrade.

Isto tako, teško je razlučiti što su autori htjeli reći kad na jednoj strani kažu da je u postupcima prema Židovima bilo “mного dezorganizacije, improvizacije, samovolje i samoinicijative” (123.), a na drugoj da je i to bila politika čelnih ljudi NDH kako bi se Nijemcima prikazali “papskiji od pape” (123.-124.; usp. 157.).

No iz toga kao i iz cjelokupne knjige nedvojbeno odsijeva predrasuda prema NDH i ljudima koji su je vodili. Teško je, uistinu, simpatizirati ljude koji su ustrojili i vodili državu onako kako su je vodili te osobito politiku rasnih zakona, progon političkih protivnika i fizičku eliminaciju narodnosnih skupina, pa i onda kad se uzme u obzir prethodno iskustvo trpljenja, pritisci nacista i mali prostor za djelovanje koji je ostavljen tim ljudima te kad se također uzme u obzir njihovo nastojanje da se svide Nijemcima i pokažu se “papskiji od pape”. Još je manje moguće opravdati njihove postupke. No teško se oteći dojmu da je kod Goldsteinovih riječ o mnogo temeljnijem odnosu prema NDH koji svoje ishodište ima u predrasudi. Bez takve predrasude, postupci ljudi na vlasti, negativni i pozitivni, promatrali bi se s motrišta emocionalne i ideološke odmaknutosti od vremena kad su se događali te bi tako i povijest postala objektivnija i uravnoteženija.

Historiografija i revizionizam

Goldsteini ne donose nove informacije o Židovima u NDH, ali potkrepljuju dosadašnja saznanja novim dokumentima i osobito detaljima iz osobnih sudbina. Ti do sada nepoznati ili manje poznati dokumenti izazivaju pozornost, ali nije uvijek jasno čemu služi gomilanje osobnih svjedočanstava, osobito ako se tiču nevažnih ili manje važnih detalja. Možda se izuzetno detaljno pisanje o oduzimanju židovske imovine (173.-214.) može razumjeti kao izvješće za možebitni odbor za reparaciju kakvi su se nedavno uspostavili u nekim europskim zemljama, što bi bilo razumljivo.

Ipak, čitajući 6. poglavlje (105.-116.) teško je ne pitati: čemu sva ta detaljna nabranja, nerijetko temeljena na prisjećanju svjedoka iz davnoprotšlih vremena, čemu gomilanje rečenica i riječi, opisa i sjećanja, reminiscencija i pritužaba? Čemu služi to miješanje stilova historiografske literature i pripovjedačkog žanra? Jesu li i Goldsteini podlegli “porno grafiji nasilja” o kojem govori Ruth B. Birn?

Goldsteini su se potrudili objasniti svoju metodologiju. Istaknuli su kako "nije dovoljno opisati opće trendove [holokausta]. Da bi se uopće moglo shvatiti što se događalo, držao sam [ovdje, očito, govori I. Goldstein] da moram prikazati i sudbine pojedinaca, što više tih sudbina, kako bi se kroz pojedinačne tragedije razumjela stravična sudbina svih" (105.). Iznošenje pojedinačnih sudbina zacijelo je legitiman postupak, ali se ne čini uvjerljivim da je to uvjet da bi se "razumjela stravična sudbina svih". Dapače, to može opterećivati iznošenje "glavne priče" i odvrćati pozornost od nje. A može, dakako, također stvarati osjećaj žrtve i poticati na osvetu.

Malo je reći da je vrlo problematična implikacija sadržana u naslovu petoga poglavlja da 'ustaški antisemitizam' vuče svoje korijene iz Starčevićeva "ekskluzivnog hrvatstva", koje su međuratni hrvatski "ekskluzivni" nacionalisti produbili i pojačali. Ta je teza skroz tendenciozna. Štoviše, i to je karakteristična teza bivše jugoslavenske historiografije i publicistike (više srpske nego hrvatske) i na tragu traženja "genocidnosti Hrvata".

Stavljanje Goldsteinovih u pozu posljednjih sudaca historiografske istine nije samo protueropsko nego i arogantno. Autori se postavljaju na samoizabrano visoko postolje moralne pravednosti te s njega dijele veće ili manje packe hrvatskim "revizionistima", pritom im upućujući primjedbe koje se nerijetko i ne slažu s onim što uistinu zastupaju u interpretaciji novije hrvatske povijesti. No od svega je najapsurdnije da sebe apsolviraju od krivotvorenja povijesti na vrlo originalan način. Primjerice, u bilj. 128. na str. 558. autori objašnjavaju da *Spomenica povodom pedesetogodišnjice Doma staraca Saveza jevrejskih opština Jugoslavije* "uopće ne spominje nadbiskupa Stepinca", a kamoli da je puno pridonio za preseljenje doma na svoje imanje u Brezovici i za njegovo održavanje do kraja rata. No autori ne kažu da Stepinčevu ulogu u tome prešućuje ili umanjuju Slavko Goldstein, suautor knjige o holokaustu u Zagrebu.²⁵

Ipak je najzanimljivije objašnjenje Goldsteinovih da je razlog prešućivanja Stepinčeve uloge taj što je to bilo "sukladno tada vladajućoj politici". To je moje isticanje i treba to ponoviti: "sukladno vladajućoj politici". Očito su Goldsteini odavno bili na poslu historijskoga revizionizma, slušajući, osluškujući ili pak određujući što "vladajuća politika" nalaže da se piše o povijesti. Kako se zove ispravljanje takvog revizionizma? Možda revizionizam revizionizma. U svakom slučaju to je naznaka da je deideologizirana i depolitizirana historiografija naša nasušna potreba.

U sedmom poglavlju Goldsteini donose poznate rasne i druge protužidovske mjere, uredbe i zakone. Meni prigovaraju, zapravo optužuju me, da sam napomenom kako su rasni zakoni bili donošeni i primjenjivani i drugdje u Europi pod njemačkom dominacijom htio umanjiti odgovor-

²⁵ Vidi: Lj. ŠTEFAN, "Prešućeno o Alojziju Stepincu", *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 8. V. 1998., 16.-17.

nost ustaša. Bi li se u istom smislu trebala tumačiti ova njihova rečenica: "Te odredbe [ustaške o rasnoj pripadnosti] ipak nisu bile toliko sveobuhvatne u određivanju pojma 'Židov', kao što je to učinjeno u nacističkim Nürnberškim zakonima i odredbama koje su u Njemačkoj za njima uslijedile" (119.)? Naravno da ne bi! Nejasno je stoga zašto mene optužuju za postupke i zaključke koje i sami provode i donose. Da apsurd bude veći Goldsteini zaključuju gotovo mojim riječima: "Nema sumnje da se to [eksterminacija Židova u NDH] odvijalo ne samo pod općim utjecajem politike Trećeg Reicha, koji je ustaški NDH nastojala [sic] po mnogo čemu slijediti, već i po neposrednim njemačkim savjetima, kasnije i zahtjevima, ali je tijekom cijelog tog vremena bilo i mnogo ustaške samoinicijative i samovolje" (124.).

Brojke koje ne informiraju

Potrebno je reći i neku riječ o uporabi brojaka kod Goldsteinovih kojima njihova knjigu obiluje. Brojke su pridružene uz uhićene, zadržane u logorima, otpuštene iz logora, propuštene u talijansku zonu, pomilovane, ubijene i uz sve druge kategorije i to sve bezbroj puta. Njihova je uporaba nerijetko problematična, ne zbog toga što je najčešće riječ o nagađanjima i procjenama te uvijek drukčijim brojkama, nego zato što se na balkanskim prostorima više od pola stoljeća manipuliralo brojkama te se njima htjelo postići političke ciljeve..

Za ilustraciju problematične uporabe brojaka upozoravam na poglavlje u Epilogu o broju židovskih žrtava u Zagrebu u knjizi Goldsteinovih (636.-648.). Prekomjerno spominjanje različitih statistika, procjena i podataka riskira da ne informira čitatelja, nego da stvori zabunu (usp. str. 638).

Goldsteini ne objavljuju faksimile izvješća Židovske bogoštovne općine u Zagrebu Komisiji za istraživanje ratnih zločina odmah nakon rata. Oni, istina, komentiraju neke od njih, ali su izvješća mnogo jasnija od njihovih komentara, a njihovi komentari redovito povećavaju brojke u izvješćima (Vidi faksimile na kraju članka).

Izvješće od 18. rujna 1945, koje je potpisao dr. (Robert) Glücksthal (upotrebljava se i oblik "Glikstal"), tiče se broja Židova "zahvaćenih rasnim zakonima" u NDH, a "prema bivšim jevrejskim općinama na području Federalne Hrvatske" (Faksimil 2 u prilogu). Izvješće navodi da je na području Hrvatske bilo 22.310 Židova, a s onima na području Bosne i Hercegovine (10.936) 33.246. Glücksthal napominje da tu nisu uključeni "emigranti, koje je na području NDH zatekao slom Jugoslavije", kojih je moglo biti oko 1.000 te oni koji su po rasnim zakonima NDH bili Židovi, a nisu bili uvršteni u općinske evidencije kao Židovi. Glücksthal zaključuje da je na području NDH na početku rata moglo biti "oko 35.000 duša".

Izješće Židovske bogoštovne općine u Zagrebu od 13. veljače 1946, koje je također potpisao predsjednik Glücksthal prilično se slaže s prethodnim Glücksthalovim izvješćem (oko 35.000) s time da je povećan broj "jevrejskih izbjeglica iz Njemačke" na 2.000 od ranije pretpostavljena broja od oko 1.000 (Faksimil 3 u prilogu).

Iz dopisa Josipa Abrahama od 24. svibnja 1947. koji daje podatke o broju Židova u Hrvatskoj "prema općinama 1939. godine" zaključuje se da ih je bilo 20.466, dakle, za oko 2.000 *manje* nego u prvom izvješću od 18. rujna 1945. (Faksimil 4 u prilogu).

Goldsteini, pak, kažu da je "na teritoriju NDH živjelo prije rata oko 38.000-39.000 Židova" (636.), a to zaključuju navodno na temelju pojedinačnih popisa članova židovskih zajednica. Oni tu brojku dobivaju povećanjem broja Židova u Hrvatskoj i BiH od oko 3.000. Njihov je postupak svakako čudan, budući da je u službenim izvješćima Židovske bogoštovne općine primjetna tendencija *smanjivanja* broja Židova u NDH. To je razumljivo, jer se sve neposredno nakon rata odmjeravalo od oka s tendencijom uvećavanja, a s protokom vremena realnost je preuzimala mjesto stihiji. Pri tome treba upozoriti da Goldsteini za izvješća Židovske bogoštovne općine kažu da su "procjene", što nije posve točno, jer sami podnositelji izvješća kažu da su to podaci "kojima raspolaže ova općina". Čudno je također da Goldsteini uvećavaju broj Židova u Hrvatskoj prije rata u odnosu na izvješća Židovske bogoštovne općine, dok u isto vrijeme prihvaćaju brojke navedene u njima za nastradale.

Što je s brojem zagrebačkih Židova i s njihovim stradanjima?

Navedeno Glücksthalovo izvješće od 18. rujna 1945. navodi da je u Zagrebu prije rata bilo **10.130** Židova. Dopis Josipa Abrahama od 24. svibnja 1947. iskazuje identičan broj Židova u Zagrebu - 10.130. Glücksthalovo izvješće od 13. veljače 1946. navodi brojku od **12.500**, što se prilično slaže s prethodnim izvješćima, budući da prethodna nisu uračunala "emigrante" i "neevidentirane". Tu brojku, ponovno s tendencijom smanjivanja, potvrđuje i izvješće koje je potpisao David Levi 30. svibnja 1947. - **12.200**, uključujući i *pokrštene* Židove.

Levi izvješćuje da je "stradalo ukupno 9.000" zagrebačkih Židova. Goldsteini upozoravaju da će se ta "brojka morati uvažavati" dok "ne bude preciznijih istraživanja". Oni imaju povjerenje u projekt poimenične identifikacije stradalih na području Zagreba koji je proveo Hrvatski državni arhiv 1967.-1985. pod kodnim naslovom "Dotršćina". No tamo je "prepoznato" samo 6.399 Židova. Goldsteini pokušavaju objasniti tu razliku od 2.600 žrtava (9.000-6.399) nepronicljivom računskom operacijom. Bitno je, međutim, da oni dolaze "do brojke od 7.842 osobe" (638.).

Tu matematika nije jasna. Levi u svom izvješću kaže da je "odvedeno u logor oko 7.500", ali ne kaže da su tamo svi i ubijeni, kako to izrije-

kom kažu Goldsteini (637.). Od ukupnog broja nastradalih od 9.000 u Levijevu izvješću treba također oduzeti umrle prirodnom smrću, u emigraciji i drugdje, te poginule u ratnim operacijama da bi se moglo doći do broja žrtava "fašističkog terora". Kad se uvažuje te činjenice, Levijevo izvješće se potpuno podudara s nalazom projekta "Dotrščina" o 6.400 stradalih zagrebačkih Židova. Goldsteini se, pak, pozivaju na knjigu *Popis žrtava* te broj od 7.492 židovske žrtve koji donosi ta knjiga uzimaju kao da je to brojka do koje je došao projekt "Dotrščina", kojemu se dodaje 350 žrtava kako bi se došlo do broja od 7.842 osobe, "odnosno na broj od približno 7.800-7.900 židovskih žrtava" (638.). To je utoliko čudnije kad se zna da je u tom popisu žrtava Židovske bogoštovne općine u Zagrebu uvršten priličan broj onih koji su se poslije javili kao živi, iako ima i onih, kako Goldsteini ističu, koji nisu na popisu.²⁶

Goldsteini izvode još nekoliko matematičkih poteza da bi došli do zaključka da je "u Holokaustu u Zagrebu stradalo između 8.000 i 9.000 Židova" (639.).

Goldsteini mene opet optužuju da sam nepotpunim citiranjem drugih autora htio navodno umanjiti broj nastradalih Židova u NDH (615.), ali ponovno mi podmeću ono što nisam učinio. Objektivni će čitatelj vidjeti da nisam bio zaokupljen utvrđivanjem broja žrtava, nego da sam htio upozoriti na problematičnost isticanja brojka kad ih je nemoguće precizno utvrditi. To ponovno činim. Također ponovno želim pozvati Židovsku zajednicu u Zagrebu da konačno objavi poimenične popise žrtava koji će najprimjerenije, premda možda ne i konačno, riješiti neke dvojbe oko broja židovskih žrtava u NDH te na taj način zaustaviti manipulaciju brojkama.

Goldsteini o Stepincu

Ocjena Ive i Slavka Goldsteina nadbiskupa zagrebačkoga Alojzija također je primjer ahistorijskoga gledanja na stvarnost. Čak bih se složio sa sljedećom nimalo empatičnom rečenicom: "Svi prigovori koje je nadbiskup Stepinac upućivao ustaškim vlastima, pogotovo u počecima NDH, imali su karakter upute za korekciju unutar sustava" (564.). Složio bih se s tim sudom, ali bih istaknuo njihovu umetnutu rečenicu "pogotovo u počecima NDH". Zašto ističem tu rečenicu? Zato što Goldsteini u prosuđivanju Stepinčeva djelovanja ne žele uzeti u obzir konkretna čovjeka u konkretnim povijesnim okolnostima. A konkretni Stepinac je gledao oko sebe što se događa, prosuđivao politički položaj civilnih vlasti, pokušavao intervenirati preko čelnih ljudi vlasti, bilo da se radilo o

²⁶ Preživjeli su se javljali na popis koji je u nastavcima objavljivan u *Večernjem listu* s početkom od 25. studenoga 1985. pod naslovom "Nepoznate sudbine" i nadnaslovom "Tražimo podatke o poginulim i nestalim Zagrepčanima sudionicima NOB-a i žrtvama fašističkog terora". Na marginama *Popisa žrtava* u Hrvatskome državnom arhivu priličeno je, na temelju odgovora na taj poziv u *Večernjem listu*, za mnoge da su živi.

ublažavanju zakonskih norma ili oslobađanja pojedinaca, uvijek pazeći da ne prijeđe prag razboritosti u odnosima s civilnim vlastima. U tom smislu se može reći da su njegove intervencije bile pokušaj "korekcije unutar sustava". Ali nije točno da su svi Stepinčevi prigovori bili takva karaktera, pa ni oni "u počecima NDH". To zasigurno nije bilo njegovo pismo Paveliću 14. svibnja 1941., u kojem je prosvjedovao protiv pogubljenja Srba u Glini. Evo toga pisma u cijelosti:

Ovaj čas primio sam vijest, da su ustaše u Glini postrjeljali bez suda i istrage 260 Srba. Ja znam, da su Srbi počinili teških zločina u našoj domovini u ovih dvadeset godina vladanja. Ali smatram ipak svojom biskupskom dužnošću, da podignem glas i kažem, da ovo po katoličkom moralu nije dozvoljeno, pa Vas molim, da poduzmete najhitnije mjere, na cijelom teritoriju Nezavisne Države Hrvatske, da se ne ubije nijedan Srbin, ako mu se ne dokaže krivnja radi koje je zaslužio smrt. Inače mi ne možemo računati na blagoslov neba, bez kojega moramo propasti. Nadam se, da mi nećete zamjeriti ovu otvorenu riječ. Sa odličnim štovanjem...

No treba također uzeti u obzir da je konkretni Stepinac u razgovorima s drugima i osobnom opservacijom proširivao svoja saznanja o događajima oko sebe, o naravi politike koja se provodi, o karakteristikama političara i o svemu drugome što ga je sililo na stupnjevitou učestalost svojih prosvjeda i na pojačavanje svojih osuda. Tako konkretni ljudi, osobito na važnim i odgovornim položajima u Crkvi, jedino i mogu reagirati. Goldsteini i njima slični moralisti zahtijevaju od drugih da budu u svakom trenutku jednako savršeni, a da pritom takve zahtjeve ne upućuju prema sebi i svojim. Reći za Stepinca, osobito u svjetlu njegovih stajališta u zrelijoj i kasnijoj fazi, da su svi njegovi prosvjedi bili samo zahtjev za korekcijom unutar sustava je ne samo netočno, nego i neodgovorno.

Goldsteinima je nejasna Stepinčeva rečenica u pismu Artukoviću 22. svibnja 1941., u kojem prosvjeduje protiv obveze Židova da nose posebno rasno obilježje: "U vezi s izloženim molim Vas, gospodine Ministre, da izdate shodne naloge da se židovski i ostali slični zakoni (mjere protiv Srba i dr.) provode tako, da se u svakom čovjeku poštuje ličnost i čovječe dostojanstvo". Goldsteini misle da je ta rečenica "nepomirljiva sa stano- višta logike, etike, pravne teorije i provedbene prakse" (567.). To je točno samo kad se gleda iz određenog kuta i izvađenu iz konteksta. Iz onoga što je Stepinac prethodno i naknadno naveo u tom pismu posve je razvidno da se ta rečenica može, i mora, shvatiti tako da obezvrjeđuje sve te zakone i mjere koje se protive poštivanju ljudskoga dostojanstva. Prethodno je Stepinac istaknuo da mu je bilo obećano kako se rasni zakoni neće dosljedno provoditi u praksi, ali nove odredbe ga u tome razuvjeravaju: "Današnje su novine donijele odredbu da svi Židovi, bez obzira na starost i spol, te na vjeru kojoj pripadaju, moraju nositi židovski znak. Tih mjera ima već toliko, da poznavaoći prilika vele, da ni u samoj

Njemačkoj nisu rasni zakoni provedeni bili takovom strogošću i takovom brzinom". Nakon izraženoga razumijevanja za položaj civilnih vlasti, Stepinac je nastavio: "Ali da se pripadnicima drugih narodnosti ili drugih rasa odzme svaka mogućnost egzistencije i da se na njih udari žig sramote, to je već pitanje čovječnosti i pitanje morala. A moralni zakoni vrijede ne samo za život pojedinaca nego i za državnu upravu". Tek nakon još jednog argumenta da će takvi zakoni imati negativan utjecaj na mladež, slijedi ta Goldsteinima neshvatljiva rečenica.

Takvo je "neshvaćanje" neizbježna posljedica izvlačenja dijela rečenice iz cjeline. Ne samo da u ocjeni Goldsteinovih uopće ne funkcionira ono što je u Stepinčevu pismu rečeno prije njima problematične rečenice, nego ni rečenica koja neposredno slijedi onu koju ističu. Stepinac tom rečenicom upravo sugerira Paveliću kako bi se naredba o nošenju znaka provela tako da se uopće ne bi provela. Ne funkcionira ni još snažnija rečenica glede katolika židovskoga podrijetla: "Zar će sa žutom trakom oko ruke dolaziti na sv. misu i pristupiti sv. Pričesti? U ovom ću slučaju ja sam biti prisiljen da židove katoličke vjere upozorim da ne nose te znakove, da ne bude smetnje i senzacije u crkvi". Stepinac je, dakle, načelno protiv nošenja bilo kakva znaka raspoznavanja za Židove, protiv "žiga sramote", a katolicima će sam morati reći da te znakove ne nose.

Ne smije se također previdjeti da je Stepinac, barem tada, bio uvjeren, jer je bio uvjeren s najvišega vrha civilnih vlasti, da je pritisak nacističke Njemačke takav da je teško oduprijeti se. I to je jasno naznačeno u tom istom pismu: "Tada [prije donošenja zakona od 30. travnja] nam je bilo rečeno da su radi razloga neovisnih o nama ti zakoni morali biti proglašeni u ovoj formi, ali da primjena njihova u praksi neće biti tako okrutna". To je razlog zašto je Stepinac držao te zakone "potrebnima", izraz u kojem su Goldsteini također pročitali Stepinčevu suradnju s ustaškim vlastima u donošenju rasnih zakona (566.). Rasne je zakone Stepinac držao "potrebnima", jer su ga hrvatske vlasti uvjeravale da se ne mogu oduprijeti nacističkim nalogodavcima, tj. da su bile prisiljene donijeti ih.

Kad se, dakle, razmatra dokument cjelovito jasno je da Stepinac zapravo zahtijeva da se "poštuje ličnost i čovječje dostojanstvo" onako kako je naveo, pa neka se onda zakon provodi. Pitanje je, dakako, može li se išta od tog zakona provesti, ako se ispuni temeljni uvjet da se poštuje ljudska osoba. Vjerojatno ne, ali to je upravo svrha pisma.

U tipičnoj tradiciji komunističke historiografije, ideološki i politički formulirane u progonima neposredno nakon rata, osobito na montiranome suđenju A. Stepincu, Goldsteini predbacuju zagrebačkomu nadbiskupu "simpatije za NDH" (563.), 'simpatije ... prema novoj vlasti' (566.). To mu se dokazuje istim onim argumentima iz optužnice da je "požurio već 12. travnja pohoditi Slavka Kvaternika" te da je "samo četiri dana kasnije, ... prvi dan po Pavelićevu dolasku u Zagreb" posjetio

Pavelića (563.). Također mu se predbacuje da je bio “*fasciniran* činjenicom da je hrvatska država osnovana i smatrao je da je treba *apsolutno* podržati” (563., naglasci moji).

Što se fascinacije tiče, time je bila fascinirana većina hrvatskoga naroda. Goldsteini, očito, ne prihvaćaju niti mogu prihvatiti Stepinčeve riječi upravo s toga neslavnoga suđenja da on ne simpatizira ni vlast ni NDH, nego da voli hrvatsku državu za koju se izjasnio hrvatski narod te da bi bio ništarija kad ne bi poštovao volju toga naroda. Prigovor Stepincu da se nije distancirao od hrvatske države dolazio je, dolazi i mogao je jedino doći od ideološki motiviranih komunističkih pobjednika, čija je motivacija ispunjena mržnjom ne samo prema toj konkretnoj državi, nego prema ideji hrvatske samostalne države.

Što se, pak, podržavanja tiče, stvari su mnogo kompleksnije. Stepinac je poznao tradicionalno katoličko učenje i uz njega čvrsto pristajao da država i nacija *nisu* najveće vrijednosti u čovjekovu životu te nije ni mogao “apsolutno podržati” novostvorenu hrvatsku državu. Parafrazirat ću izreku Vinka Nikolića: ‘Stepinac je bio fasciniran 10. travnjem, a o 11. se već može raspravljati’. Stoga je Stepinac nesumnjivo podržao novu državu i nastojao da u njoj institucije i moralne norme profunkcioniraju, ali je također znao da za to treba vremena, osobito kad se uzmu u obzir nevjerojatno teške okolnosti u kojima su se i narod i država našli. Bio je, dakle, voljan, dati novoj vlasti vremena da se potvrdi, ali nije mogao čekati u beskraj. Goldsteini nelogično i nerealno zahtijevaju da je nadbiskup Stepinac morao biti vidovit, inteligentan, politički zreo, hrabar i da posjeduje sve druge izvanredne kvalitete, i to u jednakoj mjeri u svakom trenutku u tim teškim vremenima. Ne znam zašto bi se Stepinca trebalo osuđivati zbog toga što su ga vlasti, barem na početku, uvjerile o postojanju velikih pritisaka sa strane - koji su uistinu postojali - kad se zna da je tijekom većeg dijela trajanja države bio odlučno protiv njezine politike u tolikoj mjeri da ga je željela fizički eliminirati. Sve da je Stepinac potpuno šutio u početku NDH, a nije, komu to uopće nekoliko mjeseci može postati toliko važno da mu se sve ono što je učinio tijekom četiri godine briše, dapače stavlja protiv njega?!

Goldsteini također optužuju da Stepinac “nikada nije u potpunosti osudio ustašku ideologiju ni režim, niti se distancirao od NDH” (577.). Bez oklijevanja se može reći da je to najobičnija krivotvorina, također preuzeta iz komunističkih suđenja. Goldsteini, čini se, ne žele čitati Stepinčeva pisma te osobito propovijedi koje su bile najizravnije i najhrabrije osude nacizma, fašizma i ustašizma. Još gore: oni jednostavno zatvaraju oči pred tim dokazima. Ne žele se prisjetiti čak ni svjedočanstva Židova koji su smatrali dužnošću zahvaliti nadbiskupu za neke od tih propovijedi.²⁷

²⁷ J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, n. dj., 85. i 295.-296.

Goldsteini izrijekom kažu: "No, Stepinac nije protestirao protiv donošenja rasnih zakona kao takvih" (568.). Da je takav sud neutemeljen jasno je iz pisma Artukoviću 22. svibnja 1941., dakle iz *ranoga* razdoblja NDH kad, složili smo se, Stepinac još studira opće stanje u državi i daje priliku civilnim vlastima da ga sredi. Evo još jedanput dijela toga pisma: "Ali da se pripadnicima drugih narodnosti ili drugih rasa [odnosi se, dakle i na Srbe i na Židove] oduzme svaka mogućnost egzistencije i da se na njih udari žig sramote, to je već pitanje *čovječnosti* i pitanje *morala*. A moralni zakoni vrijede ne samo za život pojedinaca nego i za *državnu upravu* [...]. Pa kad se to ne čini s onima koji su svojom ličnom krivnjom zavrijedili da ljudsko društvo od njih zazire [kriminalci, javni grešnici i prostitutke], zašto da se to čini s onima koji su bez svoje krivnje članovi *druge rase?*" (naglasci moji).

Na žalost, ni ovo ponovno isticanje Stepinčeve sasvim jasne osude svakog oblika i svake manifestacije rasizma neće uvjeriti Goldsteine, jer oni upravo to pismo naširoko komentiraju, čak citiraju, ali u zaključcima njegov sadržaj potpuno prešućuju i eliminiraju, jer su njihovi zaključci dirigirani ideološkim predrasudama.

Snaga predrasude je takva da Goldsteini važnost Stepinčeva istupa protiv rasizma u ožujku 1943. (koji odobravaju) umanjuju apsurdnim i nesuvislim argumentom da je "takav stav o rasama bio dio vjerskog učenja" (572.). Kao da katolički biskup *uvijek* javno ne istupa u svjetlu "vjerskoga učenja"! Takva nesuvislost objašnjiva je samo iz perspektive optužbe komunističkoga suda da je Stepinac podržavao "zločinačku NDH" te je pravilno postupio samo onda kad je morao govoriti o "vjerskom učenju". Stoga ne začuđuje zaključak Goldsteinovih, iako ne slijedi logično iz njihova izlaganja, da se Stepinac "s jedne strane, dosljedno [...] zalagao za spas svakog života, posebice nevinih, s druge, prihvaćao [...] terminologiju ustaškog režima, a indirektno i argumente na temelju kojih su Židovi deportirani" (576.). U prijevodu: Stepincu ništa ne vrijedi što je pokušavao spasiti Židove i druge od smrti, jer je podržavao ustašku NDH.

Mene opet optužuju da mi je "opravdanje" Crkve i Stepinca 'historiografski [...] nekritično i neuvjerljivo' (571.) kad sam objašnjavao da se Crkva, u nemogućnosti da spasi sve Židove, hvatala načela da ima pravo štititi pokrštene. Kao dokaz moje 'historiografske nekritičnosti i neuvjerljivosti' navode da "pokatoličeni u velikoj većini nisu bili izuzeti od progona". Ja, dakako, nigdje nisam tvrdio da je zauzimanje Crkve i Stepinca za pokrštene Židove uvijek bilo uspješno (dapače, izrijekom kažem da nije uvijek bilo uspješno) te činjenica da "pokatoličeni u velikoj većini nisu bili izuzeti od progona" nikako ne može biti dokazom da Crkva i Stepinac osobno nisu pokušavali spasiti neke Židove upotrebljavajući argument njihova pokrštenja (još manje dokazom moje 'nehistoričnosti i neuvjerljivosti'). Uostalom Goldsteini i sami kažu da pokršteni Židovi "u

velikoj većini” nisu bili pošteđeni, što znači da neki ipak jesu, dapače, to i izrijeckom nekoliko puta u knjizi pišu. Štoviše, već u sljedećoj rečenici kažu da su “znatnije [...] pošteđeni samo oni [Židovi] koji su bili u mješovitim brakovima i njihovi potomci”, a malo dalje u istom paragrafu navode da je “dobar dio *pokatoličenih* Židova u Slovačkoj” (571., moje isticanje) bio spašen istupom katoličkih biskupa. *Time*, pak, Goldsteini žele dokazati moju ‘historiografsku nekritičnost i neuvjerljivost’!

Opći zaključak

Holokaust? U Zagrebu? Holokaust znači potpuno spaljenje, uništenje (3.). U Zagrebu je stradalo oko 400 Židova, najčešće kao taoci (640.). Mnogo više zagrebačkih Židova stradalo je, dakako, drugdje u Hrvatskoj, ali i izvan Hrvatske. Nelogično je, međutim, implicirati da se holokaust dogodio u Zagrebu. Osim toga, Zagreb za Hrvate ima veću simboličku vrijednost od toga da je danas glavni grad Republike Hrvatske, što sintagmi dodaje težinu optužbe.

Kad je riječ o Zagrebu i o broju žrtava u njemu, treba podsjetiti na zaključke nekih novijih istraživanja da su *nakon* službenoga završetka rata pobjednički komunisti u Zagrebu pobili na tisuće osoba. Pri tome treba istaknuti morbidnu osobitost tog ubijanja da je gotovo 5.000 bolesnika/ranjemika bilo izvučeno iz bolničkih kreveta i likvidirano.

Zanimljivo bi bilo sučeliti knjigu Goldsteinovih s Goldhagenovom premisom da su obični Nijemci sudjelovali u ostvarenju holokausta u tolikom broju da se može reći da su svi u tome sudjelovali. Knjiga Goldsteinovih pruža dovoljno povoda za okretanje te premise u slučaju Hrvatske. Naime, toliko je običnih ljudi, crkvenih osoba i institucija te čak veliki broj ustaša do najviših pozicija, a da ne govorimo o pripadnicima partizanskih jedinica, sudjelovalo u spašavanju Židova da bi se moglo reći da je cjelokupan narod bio okrenut protiv holokausta, a da su progoni bili djelo vrlo ograničenoga broja pojedinaca kao suradnika nacista. Bi li se Goldsteini mogli barem pozabaviti tom premisom, logično izvedenom iz njihove knjige, kao polazištem za neke drukčije zaključke od onih do kojih su, nelogično, došli? Riječ bi nesumnjivo bila o historiografskoj reviziji, ali u odnosu na historiografiju koja je bila pod kontrolom ideologije i politike o potrebnom obratu. U svakom slučaju, tada se ne bi moglo pisati o holokaustu u Zagrebu.

Možda nam ponovno stavljanje te knjige u međunarodni kontekst može pomoći odgovoriti na neke od tih dvojbi. Nedavno je američki Židov Norman G. Finkelstein objavio knjigu, koja je u Americi i u židovstvu općenito pokrenula raspravu o smislu velikoga inzistiranja na holokaustu.²⁸ Već je iz naslova knjige jasno da Finkelstein proziva industrija-

²⁸ N. G. FINKELSTEIN, *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, New York 1999.

lizaciju holokausta, postupke kojima se židovsko trpljenje u prošlosti upotrebljava za političke, društvene i financijske dobitke danas. Oštra je to kritika mnogih udruga američkih Židova te najnovijega nastojanja da preživjeli Židovi i njihova rodbina dobiju kompenzaciju za trpljenje u koncentracijskim logorima i drugdje u Europi. Pokušaj "naplaćivanja" holokausta Finkelstein nedvosmisleno izjednačuje s iznudom reketarskoga tipa.

Trebaju li Ivo i Slavko Goldstein možda svoju knjigu i motive za pisanje o holokaustu u Zagrebu (navodno se izrađuje nova o holokaustu u Hrvatskoj) sučeliti s tom snažnom kritikom suvremenih događaja u židovskome korpusu? Je li i njihova knjiga možda dio one "proizvodnje" koja oblikuje suvremenu holokaustologiju koju žigoše Finkelstein, a on nije usamljen?

U svakom slučaju, njihova knjiga ne predstavlja pozitivan pomak u historiografiji. Dapače, ona je u bitnome retrogradna, jer ponavlja prosudbe novije hrvatske povijesti iz vremena poslijeratnih ideološki i politički motiviranih masovnih komunističkih ubijanja i osuda katoličkih svećenika i laika koje su kulminirale suđenjem i osudom zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca. Utoliko ta knjiga ne pridonosi miru i razumijevanju.

Bilo bi ipak pogrešno zaključiti da je knjiga Goldsteinovih beskorisna. Treba je koristiti kao i mnoge druge koje su bile napisane u vrijeme komunističke dominacije u historiografiji, tj. preuzeti dokumente, a odbaciti interpretaciju.

FAKSIMILI:

BAKROV, VLASHI,

odjelu za vjerske poslove,

ZAGREB.

Moštici: Levoslav Ebenspanger, Zagreb, Ilica 15

PEREPIAYKA

faksimil 1 (prva strana)

U Zagrebu postoji tri židovske općine. Jedna biv. "Mucolna Velika Općina", druga "Otročkanska Općina" i treća "Hrvatšćan".
 U zagrebačkoj županiji, svaki Općina je židovo predstavnici su zajedno sa predstavnicima Srba, E. Theodore Schurabauer, ali-
 kao svaki biograđanski rešeni i listić glasovanje pošti listi. Dr. Vi-
 dičeva Matica je Bogoljub Jurečka.

Sam nadzvanik dr. Dr. Gavro Škverca držao je u ruci
 prigovora državnih vlasti, a prilož "manjih rešima, te bi sve-
 zano valjalo postaviti za nadzvanika općine, koji hrvatski općine, svaki
 ka Općina" je sa rešima i kartena u manjih 15 godina regulacija župe,
 koji nisu imali osjedale pripadnosti hrvatske narod, dok je židove
 Hrvatske administracija od toga izuzima.

Nasa samlja, da je takvo držanje predstavnik "Velike
 Općine" isazivalo revolt hrvatskog naroda, a židova hrvatske nacio-
 sti. Sve to do danas nije razrešeno. Još uvijek bi listi ljudi, koji su
 ispravni i poštenji ljudi, koji znaju i bode objasniti, namjeru, u kojoj su
 namli svaki agitacioniju, te koji su imali postije i 1935. god. Glasni
 zajedno sa općinim hrvatskih narodna sa listu Dr. Vladimira Mlička. De-
 nas na šalost ni jednog hrvatskog žovjeka u vodstvu "Velike Općine" nema.

Da je to moguće, dokazuje činjenice, da j "općinarnoj
 židovskoj Općini" nije vodjena politika raznih rešima, što je jasno de-
 bus, da je bivši predsjednik "Hrvatske Maticke" E. Izrael Hrvacki glasovao
 sa listu Dr. Mlička kao i odgovorniji tajnik "Otročkanske Općine" E. Že-
 liz Singer, koji su oam toga i organizirani članovi NSD.

Dokazano je dakle, da je moguće voditi i u židovskoj
 Općini ispravni nacionalnu politiku. Vodjenje takve politike kao što
 ju vodi bivši predsjednik "Hrvatske Maticke" E. Hrvacki i tajnik "Otročkanske
 Općine" E. Singer, jasno bi davelo do toga, da ne bi Hrvatski židovski
 bili nezaspoločeni prema židovima.

Prijedlogom, da je barem jedna trećina članova "Veli-
 ke Općine" i god. 1935. Glasovali za listu Dr. Mlička, a od tih ljudi
 nema ni jednog u predstavništvu općine.

Molim stoga u interesu zagrebačkih židova, da bi ži-
 dski vlast uobila svoj utpiv, da možda sigurno, židovi za židovsku bogu-
 vitovnu "Veliku Općinu" dođu kao predstavništvo općine ljudi, kojima u
 vrijeme pogona i političkim židovima ređu nema prigovora, te koji i
 i god. 1935. stajali na strani hrvatskog naroda i glasovali sa listu
 Dr. Mlička.

Lavoslav Kumpfinger

Lavoslav Kumpfinger

faksimil 1 (strana 2 i 3.)

IZDANJE MOŽDANJA STUČA U ZAGREBU

AVENUE RIVOLIJE
ZAGREB

7231141546 21.15.

Relacion br. 51-69
Prijavitelj: MIREZ
JMBG BR. 33547
Zagreb, 18. srpnja 1945.
E. Radoš

Predmet!

IZJAVLJENJE KUMIČIJA ZA UPREDAVANJE SMOGIMAM KUMIČIJA I KUMIČIJA TOMIČIJA.

E. RADOŠ

Kojima neposredno
na području izdavanja izjave.

IMENA

Bjelovar	439
Cibena	102
Čakovac	105
Lipčevac	105
Đakovo	105
Imbričica	208
Križevci	358
Koprivnica	200
Karlovac	184
Slavonski Brod	102
Moslavina	102
Novi Grad	102
Novi Selski	102
Novi Vinogradi	102
Osijek	102
Osijek III	102
Osijek IV	102
Osijek V	102
Osijek VI	102
Osijek VII	102
Osijek VIII	102
Osijek IX	102
Osijek X	102
Osijek XI	102
Osijek XII	102
Osijek XIII	102
Osijek XIV	102
Osijek XV	102
Osijek XVI	102
Osijek XVII	102
Osijek XVIII	102
Osijek XIX	102
Osijek XX	102
Osijek XXI	102
Osijek XXII	102
Osijek XXIII	102
Osijek XXIV	102
Osijek XXV	102
Osijek XXVI	102
Osijek XXVII	102
Osijek XXVIII	102
Osijek XXIX	102
Osijek XXX	102
Osijek XXXI	102
Osijek XXXII	102
Osijek XXXIII	102
Osijek XXXIV	102
Osijek XXXV	102
Osijek XXXVI	102
Osijek XXXVII	102
Osijek XXXVIII	102
Osijek XXXIX	102
Osijek XL	102
Osijek XLI	102
Osijek XLII	102
Osijek XLIII	102
Osijek XLIV	102
Osijek XLV	102
Osijek XLVI	102
Osijek XLVII	102
Osijek XLVIII	102
Osijek XLIX	102
Osijek L	102
Osijek LI	102
Osijek LII	102
Osijek LIII	102
Osijek LIV	102
Osijek LV	102
Osijek LVI	102
Osijek LVII	102
Osijek LVIII	102
Osijek LIX	102
Osijek LX	102
Osijek LXI	102
Osijek LXII	102
Osijek LXIII	102
Osijek LXIV	102
Osijek LXV	102
Osijek LXVI	102
Osijek LXVII	102
Osijek LXVIII	102
Osijek LXIX	102
Osijek LXX	102
Osijek LXXI	102
Osijek LXXII	102
Osijek LXXIII	102
Osijek LXXIV	102
Osijek LXXV	102
Osijek LXXVI	102
Osijek LXXVII	102
Osijek LXXVIII	102
Osijek LXXIX	102
Osijek LXXX	102
Osijek LXXXI	102
Osijek LXXXII	102
Osijek LXXXIII	102
Osijek LXXXIV	102
Osijek LXXXV	102
Osijek LXXXVI	102
Osijek LXXXVII	102
Osijek LXXXVIII	102
Osijek LXXXIX	102
Osijek LXXXX	102
Osijek LXXXXI	102
Osijek LXXXXII	102
Osijek LXXXXIII	102
Osijek LXXXXIV	102
Osijek LXXXXV	102
Osijek LXXXXVI	102
Osijek LXXXXVII	102
Osijek LXXXXVIII	102
Osijek LXXXXIX	102
Osijek LXXXXX	102

I ovak bismo potpisali na još izdavanju

I. Horvatić i sudac braći od 5856

Ovdje braći od 5856 dugu bit u pregled statistički

U tom kraju idek prikazati statistički. Sadržaj na području

IZJAVLJENJE MOŽDANJA STUČA U ZAGREBU

AVENUE RIVOLIJE
ZAGREB

7231141546 21.15.

Relacion br. 51-69
Prijavitelj: MIREZ
JMBG BR. 33547
Zagreb, 18. srpnja 1945.
E. Radoš

Predmet!

IZJAVLJENJE KUMIČIJA ZA UPREDAVANJE SMOGIMAM KUMIČIJA I KUMIČIJA TOMIČIJA.

E. RADOŠ

Kojima neposredno
na području izdavanja izjave.

IMENA

IZJAVLJENJE MOŽDANJA STUČA
AVENUE RIVOLIJE
ZAGREB

IZJAVLJENJE KUMIČIJA ZA UPREDAVANJE
SMOGIMAM KUMIČIJA I KUMIČIJA TOMIČIJA
Prijavitelj: MIREZ
E. Radoš

Da je ovaj prijedlog...
Sadržaj na području...
U tom kraju idek prikazati statistički.

faksimil 2

ŽIDOVSKA BOGOŠTOVNA OPĆINA U ZAGREBU PALMOTICEVA UL. 16

Ured: 14. 11. 1940
Imenovani: BICHA
C.A. n. b. 3337

Broj: 546-6/3b-01.

Zagreb, 12. veljače 1942.

Prezidiat.

Komisije za istraživanje
zruba slobodne skulpture i učitova, dosuđih pomagala,
2. 2. 2. b. b.

Na Vaš sabijev izvješće vam, da je na području
E.P.U. početkom 1941. bilo oko 36.000 Jevreja obuhvaćenih
resničkim zakonima, od toga je oko 2.000 bilo jevrejskih izbjeg-
lica iz Austrije.

U Zagrebu živjelo je oko 12.500 Jevreja /po rasli/
od toga je oduvijek u Zagrebu 1.200 -
u okolici: je 1.600 -
Godine se u Zagrebu nalazi
oko 2.800, od kojih broje su
u preostali
2.800 -
12.500 -
1.600 Jevreji
1.200 Jevreja je po-
krajeno.

Na području E.P.U. preostajala su osim toga sljedeće općine:

Ime općine	Broj Jevreja	Broj Jevreja	
Banjica-Zaka	182	Sacaki Most	514
Biser	106	Cerjevo	914
Bijeljake	237	Slavonski	223
Čakovo	145	Slav. Brijuni	423
Čurčvar	169	Split	204
Darvas	115	Štenska Stravica	100
Đebe	53	Subak	163
Đonji Mihaljice	173	Žrnjani	201
Đurovnik	157	Vukovar	140
Kapela	257	Vukovini	515
Karlovo	297	Vukovici	520
Kerpičica	358	Vukovici	203
Kriševci	115	Vukovici	188
Križna	132	Vukovici	188
Ladrag	82	Vukovici	188
Mešter	142	Vukovici	188
Medveđa	108	Vukovici	188
Medveđica	108	Zemljanica	117
Orlić	2,694	Zemljanica	469
Palanci	99	Zemljanica	195
Požarevac	136	Zemljanica	195
Podgorje	249	Zemljanica	195
Prusa	249	Zemljanica	195

U priloge dostavljamo vam kratke pregled izvješti
izborna u Židovskoj.

Medalske priloge:

Jednu originalnu iskhjervicu iz Kraljevske /užiti lepru/,
u Lokoševci /benami lošir/,
pogaš druge obitelji, koji su u jednom postumu
u Kraljevske iskhjervicu, koji su u jednom postumu
u Kraljevske iskhjervicu, koji su u jednom postumu
te 2. slika iskhjervicu, koji su u jednom postumu
vlasti poznani početkom 1942.

U koliko su vam još koji podatci potrebni, stajete vam
na usluzi rado na usluzi.

Sant Kraljevske - Sloboda nasreda!

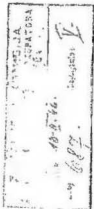
Predujatelj:

[Signature]

Tejnik:

[Signature]

7 priloge.

**ŽIDOVSKA BOGOŠTOVNA OPĆINA
ZAGREB**

Poljskecove ulica br. 16 - Poljski prestoni 21
Telefon 53-69 - Beograd. MCEM

Zagreb, 30.V.1947

Broj: 1018-47/4b-4z.

Predmet:

ZEMALJSKOJ KOLIBIJI

za utvrđivanje

uložima okupatora i njihovih pomagača,

Z a g r e b

Na Vaše traženje broj 256/47 od 12.aprila o.g. saopćujemo Vam, da smo prema našoj evidenciji i prikupljenim informacijama došli do sljedećih podataka:

da je prije rata živjelo u Zagrebu oko	<u>12.200</u>
Jevreja /od toga oko 1000 pokrštenih/;	
da je odvedeno u logor oko	7500
da je umrlo u emigraciji oko	500
da je umrlo i poginulo u bijegu oko	400
da je ubijeno pojedinačno u Zagrebu za vrijeme okupacije oko	400
da je odvedeno sa Raba i poginulo oko	<u>200</u>
stradalo je ukupno	9.000
Sada živi u Zagrebu Zagrepčana oko	1400
" " " " pokrštenih oko	800
" " " " Jugoslavi, koji su prije rata živjeli u Zagrebu oko	300
Sada živi izvan Jugoslavije, koji su prije rata živjeli u Zagrebu oko	<u>700</u> <u>3.200</u>
	12.200

ZEMALJSKA KOLIBIJA	
ZA UTVRĐIVANJE	
30.V.1947	
Prilozi: 4/16	Podpis: <i>J. Krišto</i>

Smrt fašizma - Sloboda narodu

Podpis: *David Levi*
David Levi

faksimil 5